ՀՅԴ Բիւրոյի Երիտասարդական գրասենեակի նախաձեռնութեամբ, 2025–2026 թուականներուն կազմակերպուեցաւ «Հայ ուսանողները՝ Արցախի համար» հետազօտական երկրորդ մրցոյթը, որ համախմբեց աշխարհի տարբեր երկիրներէ քանի մը տասնեակ ուսանողներ։ Ծրագիրին հիմնական նպատակն է հայ ուսանողները համախմբել Արցախի ժողովուրդի վերադարձի իրաւունքին շուրջ՝ նկատի ունենալով հարցին հրատապութիւնը եւ գիտակցելով հայ ուսանողներու մասնագիտական ներուժը այս նպատակին ծառայեցնելու անհրաժեշտութեան։ Կը ներկայացնենք մրցոյթի կրթաթոշակային երկրորդ մրցանակին արժանացած Սոֆիա Այդինեանի (Ռուսիա) «Բռնի տեղահանուած անձերու վերադարձի իրաւունքի իրագործման նախադէպերու համեմատական վերլուծութիւն եւ քաղելիք դասեր. Արցախի հայերու հարցին առանձնայատկութիւնները (եթէ կան)» խորագիրով հետազօտութեան ամփոփումը։ Գիտական խորհրդատու՝ Գառնիկ Քերքոնեան, միջազգային իրաւունքի մասնագէտ, իրաւաբան, Միացեալ Նահանգներ։

<u>Սոֆիա Այդինեան ծնած է 18 սեպտեմբեր 2003-ին, Մոսկուա, Ռուսիա։ 2025-ին գերազանցութեամբ աւարտած է Մոսկուայի միջազգային յարաբերութիւններու պետական հիմնարկը՝ ստանալով միջազգային իրաւունքի եւ համեմատական իրաւագիտական ուսումնասիրութիւններու պսակաւորի աստիճան։</u>

Անոր գիտական հետաքրքրութիւնները կը կեդրոնանան միջազգային իրաւունքի, համեմատական իրաւական համակարգերու եւ համաշխարհային իրաւական հարցերու վրայ։ Ուսումնառութեան ընթացքին ան ամուր հիմք ձեռք բերած է իրաւական վերլուծութեան եւ միջազգային իրաւական համակարգերու բնագաւառներուն մէջ՝ պատրաստուելով հետագայ հետազօտութեան եւ մասնագիտական գործունէութեան։

Բռնի տեղահանուած անձերու վերադարձի իրաւունքի իրագործման նախադէպերու համեմատական վերլուծութիւն եւ քաղելիք դասեր. Արցախի հայերու հարցին առանձնայատկութիւնները (եթէ կան)

Բռնի տեղահանուած անձերու վերադարձի իրաւունքի իրագործման իրական կարելիութիւններու որոնում՝ տնտեսական բանակցութիւններու եւ միջազգային նոր գործընկերութիւններու ստեղծման միջոցով

Այս հետազօտութիւնը կը քննէ Արցախէն բռնի տեղահանուած հայերուն վերադարձի իրաւունքին իրագործումը՝ իրաւական ու պատմական փաստարկներու վրայ հիմնուած աւանդական մօտեցումէն անցնելով տնտեսական բանակցութիւններու շրջանակի մը։ Հիմնական հարցադրումը այն է, թէ արդեօք Արցախը կարելի՞ է դիտարկել իբրեւ ռազմավարական արժէք ունեցող միջոց, որուն վրայ կարելի է ազդել միջազգային բարդ գործարքներով՝ զայն բարոյական կոչերով վերադարձնելու փոխարէն։ Արդիւնքները ցոյց կու տան, որ տարածքը այժմ ամուր կերպով ներառուած է Ազրպէյճանի տնտեսական ոլորտին մէջ՝ իբրեւ բնական պաշարներով եւ տարանցիկ միջանցքներով հարուստ արժէքաւոր միջոց, որ կը ներկայացուի միջազգային գործընկերներուն, որոնք օրինականութենէն աւելի կարեւոր կը նկատեն կայունութիւնն ու շահոյթը։ Կ՛ընդգծուի, որ Հայաստանի ազդեցութեան լծակը սեփական ռազմավարութեան վերակողմնորոշումն է՝ շօշափելի արժէք առաջարկելով Սիւնիքի միջանցքին նման ենթակառուցուածքային ծրագիրներով, ուժանիւթի աղբիւրներու բազմազանեցումով եւ մասնագիտական լոպիինկով, որպէսզի հայկական դատը համընկնի համաշխարհային ազդեցիկ դերակատարներու տնտեսական շահերուն։ Յօդուածին համաձայն, արդարութիւնը քաղաքականապէս իրագործելի դառնալու համար պէտք է շահաբեր դառնայ։

Նիւթը աւելի խորութեամբ ուսումնասիրելու համար երկու հարցազրոյց կատարեցինք։ Առաջինը՝ արեւելագէտ, միջազգային յարաբերութիւններու եւ համաշխարհային ուսումնասիրութիւններու մասնագէտ Սամուէլ Շահբազեանի հետ,

իսկ երկրորդը՝ իրաւաբան, Մոսկուայի պետական համալսարանի Ասիական եւ ափրիկեան երկիրներու հիմնարկի հետազօտող եւ նոյն համալսարանի Համաշխարհային գործընթացներու բաժանմունքի դոկտորական թեկնածու Կարապետ Նալբանդեանի հետ։

Հետազօտողները ներկայացուցին հարցին եւ անոր լուծման հաւանական ուղիներուն վերաբերեալ իրենց տեսլականները։ Թէեւ անոնք կը բաժնէին մէկզմէկու եզրակացութիւններէն շատերը, սակայն իւրաքանչիւր զրուցակից բերաւ իր իւրայատուկ դիտանկիւնը, ինչ որ օգնեց ամբողջական պատկերացում կազմելու ընթացող իրադարձութիւններուն, հայերուն Արցախ վերադարձին եւ Արցախի՝ Հայաստան վերադարձի հեռանկարներուն վերաբերեալ։

Հարցումները բաժնուած էին երեք բաժինի՝ աշխարհաքաղաքական վերլուծութիւն եւ միջազգային համաթեքսթ, Արցախի՝ իբրեւ «արժէքաւոր միջոցի» վերլուծութիւն («Ի՞նչ կորսնցուցած ենք»), ներգրաւուած կողմերն ու անոնց շարժառիթները, ինչպէս նաեւ Հայաստանի համար ռազմավարական հետեւանքները։ Ընթերցողները կարելիութիւնը ունին ծանօթանալու մասնագէտներուն յստակ եւ համարձակ պատասխաններուն։ Կարապետ Նալբանդեան գլխաւորաբար կը կեդրոնանայ հարցին տեսական եւ իրաւական հիմքերուն վրայ, մինչ Սամուէլ Շահբազեան կը ներկայացնէ աշխարհաքաղաքականութեան արդի դիտանկիւն մը եւ գործնական խորհուրդներ՝ Արցախի նկատմամբ հայկական ռազմավարութիւն մը կառուցելու համար։

Այս մասնագէտներուն խօսքերուն հաստատումը գտանք իրական կեանքէ առնուած օրինակի մը մէջ։ Ուսումնասիրեցինք, թէ ինչպէ՛ս բրիտանական ընկերութիւն մը օգտուեցաւ Արցախի հողերէն եւ ստեղծեց հարստութիւն, որ կրնար հայկական ըլլալ, բայց անտեսուած ու անուշադրութեան մատնուած էր։ Աշխատանքին մէջ քննուած Anglo Asian Mining PLC ընկերութեան պարագայէն յստակ է, որ Ազրպէյճանի՝ ընկերութեան հետ կնքած երկարաժամկէտ համաձայնագիրները հիմք դարձած են Արցախին տիրելու գործընթացին աջակցութեան համար։ Միաժամանակ, գործարարական հաւանական շահերը միւս կողմը մղած են ազդեցութեան բացայայտօրէն անբարոյական միջոցներու դիմելու։ Նման պարագաներ վերլուծելով՝ պէտք չէ կուրօրէն հետեւինք տարբեր բնոյթի տնտեսական դաշնակիցներով շրջապատուած Ազրպէյճանի փորձառութեան։ Պէտք է կարեւոր ու օգտակար դասերը զատորոշենք դաժան գործելակերպերէն, որոնք, մեր էութեան արմատներուն անդրադառնալով, կը հակասեն մեր քրիստոնէական ինքնութեան եւ տարրական բարոյականութեան։ Հայերուն համար այս պարագայէն քաղուելիք գլխաւոր դասը արդիւնաւէտ համագործակցութեան վստահելու կարեւորութեան գիտակցիլն է եւ սորվիլը ոչ միայն պաշտպանութիւն խնդրել, այլեւ իսկապէս օգտակար ըլլալ։

Այս ուսումնասիրութիւնը ընթերցողին պատկերացում կու տայ իրականութեան մը մասին, որ կրնայ անարդար թուիլ, բայց առարկայական է. տարածքներու ճակատագիրը հիմնականին մէջ կ՛որոշուի ոչ թէ պատմական իրաւունքով կամ բարոյական կոչով, այլ՝ տնտեսական արժէքով եւ ռազմավարական օգտակարութեամբ։ Արցախի պարագան այս դրոյթին ողբերգական վկայութիւնն է։

Ինչպէս յստակօրէն ցոյց կու տան մասնագէտներուն հետ հարցազրոյցներն ու Anglo Asian Mining PLC-ի իրաւական պարագայի ուսումնասիրութիւնը, Ազրպէյճան լաւ սորված է այս դասը։ Վստահելի գործընկերոջ կերպար ստեղծելուն ուշադրութիւն դարձնելէ բացի, ան օտար գործընկերներուն հմտօրէն «փաթեթաւորած» եւ ներկայացուցած է «ազրպէյճանական Ղարաբաղ»-ի վերաբերեալ իր առաջարկը՝ տարածքը ներկայացնելով իբրեւ բնական պաշարներով եւ տարանցիկ ներուժով հարուստ, արժէքաւոր ու գրաւիչ միջոց։

Երեւան պէտք է վերատեսութեան ենթարկէ իր քաղաքականութիւնը եւ զայն հիմնէ գործնական հաշուարկներու ու տնտեսական կապերու հաստատման վրայ։ Ինչպէս մասնագէտները կը բացատրեն, Ղարաբաղը ներկայիս Պաքուի վերահսկողութեան տակ գտնուող, համընդհանուր ճանաչում վայելող արժէքաւոր միջոց մըն է, որ աշխուժօրէն կը ներառուի ուժանիւթի եւ փոխադրամատակարարման համաշխարհային շղթաներուն մէջ։ Հետեւաբար, Հայաստանի ազդեցութեան լծակները պատմութեան վկայակոչումին մէջ չեն, այլ սեփական թերագնահատուած միջոցներուն ռազմավարական ներկայացման։ Այս նոր ռազմավարութիւնը ուղղակիօրէն կախեալ է պետական վարքագիծի հաստատուած ձեւերուն փոփոխութենէն։ Առանց կայուն հաստատութիւններու, մասնագիտական կառավարման եւ պետութեան պատշաճ կերպարի՝ որեւէ բարդ բազմակողմանի գործարք անկարելի պիտի ըլլայ։

Աւելի՛ն՝ սփիւռքը պէտք է մշակութային ցանցէ վերածուի մասնագիտական լոպիինկի եւ գործարքներու բանակցութեան հզօր ուժի։ Արցախի տեղահանուած հայերուն

համար արդարութիւնը պէտք է վերածուի առաջարկի մը, որ կը համապատասխանէ արտաքին դերակատարներուն տնտեսական եւ ռազմավարական շահերուն։ Նպատակը պէտք է ըլլայ Հայաստանը անվտանգութեան, առեւտուրի եւ ուժանիւթի այնքա՛ն անփոխարինելի հանգոյց դարձնել, որ անոր ազդեցութիւնը աճի՝ ապագային ուժի դիրքերէ բանակցելու կարելիութիւններ ստեղծելով։

Իբրեւ եզրափակիչ խօսք կը պնդենք, որ մեր յաղթանակը պիտի չգտնուի տեսանելի եւ ընդունելի դառնալու ցանկութեամբ Եւրոպան, Միացեալ Նահանգները կամ Ռուսիան ընդօրինակելու փորձերուն մէջ, այլ համբերատար եւ հետեւողական քայլերուն մէջ։ Այդ քայլերը, եթէ ոչ հիմա, ոչ ալ տասը տարիէն, թերեւս քանի մը սերունդ ետք թոյլ տան մեր զաւակներուն մեծնալու իրենց հայրենի հողին վրայ եւ ներկայ ըլլալու այն վայրին մէջ, ուր հայկական ոգին կը զգացուի իւրաքանչիւր ծառի եւ բուռ մը հողի մէջ։